

https://doi.org/10.31516/2410-5325.064.04

УДК 069.01

А. О. Сошніков, доктор філософських наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

soshnikov7272@mail.ru

http://orcid.org/0000-0002-3019-5131

ОСНОВНИ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МУЗЕЙНОГО ДЖЕРЕЛА

Стверджується, що під музейним джерелом слід розуміти сукупність музейних предметів і науково-допоміжних матеріалів, які становлять музейні фонди. Виявлено: пріоритетом музейної науково-дослідницької діяльності є вивчення музейного предмета як артефакту — коду та знаку минулого. Відзначається, що в процесі вивчення відбувається виявлення властивостей музейних предметів (колекцій, зібрань) як джерел знань, емоцій, культурних, історичних або природних цінностей. Вивчення музейних предметів (колекцій, зібрань) має важливе значення для комплектування та обліку музейних фондів, реалізації експозиційної роботи, розвитку науково-дослідницької діяльності музеїв. Дослідження в музеї дозволяють визначити місце всіх складових музейного зібрання в системі профільної наукової дисципліни (галузі культури, суспільного виробництва тощо).

Ключові слова: музей, музейний предмет, музейне джерело, музейне джерелознавство.

А. А. Сошников, доктор философских наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ МУЗЕЙНОГО ИСТОЧНИКА

Утверждается, что под музейным источником следует понимать совокупность музейных предметов и научно-вспомогательных материалов, составляющих музейные фонды. Выявлено: приоритетом музейной научно-исследовательской деятельности является изучение музейного предмета как артефакта — кода и знака прошлого. Отмечается, что во время изучения происходит выявление свойств музейных предметов (коллекций, собраний) как источников знаний, эмоций, культурных, исторических или природных ценностей. Изучение музейных предметов (коллекций, собраний) имеет важное значение для проведения комплектования и учета музейных фондов, реализации экспозиционной работы, развития научно-исследовательской деятельности музеев. Исследования в музее позволяют определить место всех составляющих музейного собрания в системе профильной научной дисциплины (отрасли культуры, общественного производства и т. п.).

Ключевые слова: музей, музейный предмет, музейный источник, музейное источниковедение.

A. O. Soshnikov, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE MAIN ASPECTS OF STUDYING A MUSEUM SOURCE

The aim of this paper is to reveal the main aspects of studying the subject as a museum source.

Research methodology. The theoretical basis for scientific generalizations of this article was the analysis of museological studies of museum sources, proposed by N. G. Samarina and I. B. Khmelniysky.

Results. It is argued that a museum source should be understood as the totality of museum objects and scientific support materials that make up the museum funds. It is established that the priority of museum research activities is the study of the museum subject as an artifact — a code and a sign of the past. It is noted that in the process of studying, properties of museum objects (collections, collections) are identified as sources of knowledge, emotions, as cultural, historical or natural values. It is emphasized that the study of museum objects (collections, collections) is of great importance for the acquisition and accounting of museum funds, for the implementation of exposition work, for the development of research activities of museums. The research in the museum makes it possible to determine the place of all components of the museum collection in the system of profile scientific discipline (branches of culture, social production, etc.).

Novelty. The simulation of an approximate scheme of scientific attribution of a museum source, the basic principles of its scientific description are systematized and summarized.

The practical significance. The established scheme of scientific attribution has demonstrated directly and in detail the study of the museum source. The study can contribute to conduct its scientifically correct description.

Key words: *museum, museum subject, museum source, museum source study.*

Постановка проблеми. У процесі створення музейних експозицій, крім досліджень із профільних дисциплін, виконуються власне музеєзнавчі дослідження, під час яких слід вивчити можливі інтерпретації музейного предмета (музейне й загальне джерелознавство); це дозволяє розробити показ музейних предметів у контексті загальнонаукового та спеціального знання, виокремити наукові рівні концептуального осмислення фахівцями історико-культурних явищ і процесів. Історична наука представлена в музейній справі, насамперед, загальноісторичними музеями та музеями, які презентують різні галузі історичного знання (археологічними, етнографічними тощо), а також найпоширенішими комплексними історико-краєзнавчими музеями. У діяльності цих музеїв відбивається стан сучасної історичної науки, їх наукові співробітники відповідальні за документування сучасного соціокультурного процесу, відбір і зберігання джерел, які мають властивості музейного предмета, науковий опис й атрибуцію прийнятих на зберігання пред-

метів, їх наукову інтерпретацію у формі експозицій і музейних видань. Істотну роль у виконанні означених завдань відіграють джерелознавчі дослідження. Відомо, що наукова значимість і об'єктивність висновків історичної науки визначаються репрезентативністю джерел та професійним володінням методикою джерелознавчого аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виникнувши як допоміжна історична дисципліна, джерелознавство до середини ХХ ст. набуло статусу головної допоміжної дисципліни, а у другій половині ХХ ст. в умовах інтенсивного розвитку і диференціації гуманітарних наук стало міждисциплінарним. Значимість наукової діяльності історичних музеїв зумовлена безперервністю традиції джерелознавчих досліджень протягом останніх двох десятиліть (Самарина, 2011, с. 185). Наукові статті з музейного джерелознавства друкуються у фахових виданнях, збірниках конференцій і читань, учених записках тощо (Хмельницькая, 2013).

Мета статті — виявити основні аспекти вивчення предмета як музейного джерела.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пізнання в гуманітаристиці відбувається в три етапи:

- 1) постановка проблеми;
- 2) накопичення фактичного знання;
- 3) створення теорії предмета, який досліджується (система висновків).

Однак науки розрізняються за способами отримання фактичного знання. Багато в чому це зумовлено відсутністю безпосереднього контакту між соціальною дійсністю і науковцем-гуманітарієм (або такий контакт через складність цієї дійсності є точковим, фрагментарним), неможливістю проведення в рамках гуманітарного знання експерименту, зведенням до мінімуму безпосереднього спостереження, яке взагалі неможливе щодо минулих епох. Тому пізнання в цій сфері здійснюється через залишок, слід, свідчення, яке дістало назву джерела.

Джерело — це текст, що фіксує інформацію про певну соціокультурну реальність. Термін «текст» в цьому випадку дозволяє передати невичерпну природу джерела, у якому інформація може бути закодована будь-яким способом, у довільній формі. Він також дозволяє долучити до сукупності джерел як вербальні, так і невербальні (знакові, образотворчі, речові тощо) способи кодування інформації.

Під музейним джерелом слід розуміти сукупність музейних предметів та науково-допоміжних матеріалів, які становлять музейні фонди, оскільки ті й інші однаково відображають соціальну реальність і є носіями фіксованої інформації; ті й інші є посередниками між дійсністю та суб'єктом, який її пізнає. М. Блок зазначав, що різноманітність людських свідчень майже безмежна: «Все, що людина говорить або пише,

виготовляє, до чого торкається, може й повинно надавати про неї відомості» (Блок, 1986, с. 31). Водночас історичне джерело стає таким тоді, коли історик використовує його для пізнання факту.

Таким чином, фонди музею як соціокультурного інституту, що має на меті зберігати соціальну пам'ять і документувати історичний процес, є сукупністю історичних джерел. Наукові дослідження в музеях долають ті самі етапи, що й будь-яке наукове дослідження:

- 1) формується джерельна база, тобто збираються та систематизуються факти;
- 2) зібрані факти узагальнюються, формуються можливі гіпотези для їх осмислення та визначення місця цих фактів у системі науки й культури;
- 3) гіпотези верифікуються, формуються в теорії, які засвідчують роль і місце нового знання в профільній дисципліні, корегують усталену систему наукових поглядів;
- 4) вибираються способи оптимального донесення до суспільства соціально-значущих аспектів наукового дослідження.

Для музеїв перший етап пов'язаний із комплектуванням фондів, відбором предметів із середовища побутування, їх початковою систематизацією та класифікацією. На другому етапі реалізуються різні музеєзнавчі завдання: атрибуція, уточнення класифікації, виявлення властивостей музейних предметів тощо. Третій етап пов'язаний з формуванням концепцій експозиційної, науково-дослідницької та культурно-освітньої роботи музеїв. Четвертий етап реалізується через вибір форм репрезентації результатів музейних досліджень: експозиція, виставка, музейна публікація (монографія, путівник, каталог тощо).

Пріоритетом музейної науково-дослідницької діяльності є вивчення музейного предмета як артефакту — коду та знаку минулого. Предмет може бути охарактеризований як дрібний предмет матеріальної культури, що володіє власною певною й доступною для пізнання ідентичністю. У музейному предметі втілюються події, традиції, звичаї, побут певного періоду. Одна з його найважливіших властивостей — поєднання матеріального та нематеріального. Музейний предмет не можна розуміти тільки як «річ у собі», треба вміти «читати», розшифрувати вкладені в нього «шари» інформації: від зовнішніх ознак до атмосфери створення та існування. У процесі вивчення відбувається виявлення властивостей музейних предметів (колекцій, зібрань) як джерел знань, емоцій, культурних, історичних або природних цінностей.

Музейна практика виробила певні прийоми оброблення речових джерел, але музеєзнавець має узагальнити накопичений практикою досвід, використовуючи відповідні методики, які значно скоротять процес вивчення музейних предметів. Вироблення таких методик вкрай необ-

хідне, тому що речі (артефакти) як джерела інформації докорінно відрізняються від інших джерел.

На етапі комплектування вирішуються завдання пошуку джерел, визначення їх наукової та історико-культурної цінності, за допомогою експертизи відбираються джерела, призначені для зберігання. Як і архіви й бібліотеки, музейні зібрання є історично сформованими формами збереження культурної спадщини, а під час поповнення розробляється методика експертизи музейної цінності предметів.

Слід зазначити, що у сфері мислення оперувати безпосередньо речами неможливо, оскільки закодована в них інформація спочатку повинна бути переведена з «мови речей» на природну мову, тобто річ необхідно описати. Під час опису визначається походження джерела — час і місце виникнення, автор, обставини та цілі створення, розшифровується семантичне навантаження музейного предмета. Музейна цінність предметів визначається на підставі повноти та достовірності відображення й утілення в них історичної реальності або в результаті орієнтації на художньо-естетичні, видовищні властивості джерел.

Вивчення музейних фондів виконується на основі методів, розроблених профільними дисциплінами: для природних об'єктів — це методи природних наук (біології, геології, ґрунтознавства тощо), для творів мистецтва — методи мистецтвознавства, для історичних пам'яток (залежно від предмета) — методи археології, етнографії, історії тощо.

Вивчення будь-якого музейного предмета починається з його атрибуції. Атрибуція (визначення) — виявлення притаманних музейному предмету ознак. Цей етап вивчення досліджує фізичні, хімічні та інші властивості предмета, що необхідно для вироблення рекомендацій зі зберігання, властивості, які дозволяють виявити призначення предмета, його походження та історію побутування.

Дата створення джерела визначається в результаті вивчення матеріалу, з якого він виготовлений, особливостей його виготовлення, стилістичних особливостей зображення, а також зіставлення змісту джерела з соціокультурним контекстом епохи. Дата може бути позначена на самому джерелі, тоді потрібно її підтвердження, оскільки джерело може містити дату більш ранньої або пізньої редакції. Не завжди можна визначити дату точно до року (місяця та дня). Джерело може датуватися десятиліттям, століттям (початок, середина, кінець, перша або друга половина, третина, чверть). Можливе датування «до» чи «після» згаданого в джерелі події.

Під час вивчення фізичних та хімічних властивостей предметів визначаються: з якого матеріалу вони зроблені, спосіб виготовлення (ручна робота або продукт масового механічного виробництва, лиття, кування, карбування, тиснення, для творів мистецтва — масло, темпера,

акварель, пастель, сангіна, грифельний олівець, гравюра, літографія). Визначається також колір, зокрема те, чи є він природним, наприклад, у напівкоштовних каменів, або набутим внаслідок фарбування, тоді потрібно знати, яким барвником і яким способом воно проводилося. Для деяких предметів важливо визначити вагу: нумізматики, вироби з дорогоцінних каменів і дорогоцінних металів. Для всіх предметів фіксуються розміри, форма, час і місце створення, наявність написів, клейм, фабричних марок, геральдичних знаків тощо.

Атрибуція передбачає з'ясування авторської, соціальної, етнічної, меморіальної належності предмета. Суттєво допомагають монографії, альбоми, каталоги, довідники, визначники. Так, під час роботи з джерелами на паперовій основі (письмовими, образотворчими) використовуються каталоги філіграней, штемпелів, водяних знаків, що дозволяє визначити матеріал, місце й час виготовлення.

Працюючи зі зброєю та іншими металевими предметами, використовують визначники клейм, типів зброї. Клейма ставилися на такі предмети, як цегла, кераміка, фарфор, скло. Найчастіше трапляється група нумізматичних і фалеристичних визначників. Під час атрибутики творів мистецтва досліджується іконографія зображення, здійснюються рентгенографування, технологічний аналіз, перегляд в ультрафіолетовому й інфрачервоному діапазонах, хімічний аналіз ґрунту і фарб для встановлення способів створення ґрунту й замісу фарб, наявність певних пігментів. Для визначення об'єктів зображення, особливо в портретах, крім іконографії, вивчається біографічна література (якщо є дослідження).

Отримані під час визначення музейних предметів і колекцій дані фіксуються в документах обліку музейних фондів у польових документах, книгах надходжень і інвентарних книгах, актах прийому, класифікаційних схемах, описах, путівниках по фондах, картотеках і каталогах. Результати атрибуції, так само, як і систематизації, класифікації, дозволяють критично проаналізувати, інтерпретувати музейні предмети. Інтерпретація дозволяє судити про справжність, достовірність, репрезентативність предмета або колекції, визначити обсяг семантичної інформації, яка міститься в предметі або колекції, можливості використання цієї інформації різними профільними дисциплінами, а також властиві предмету або колекції здатність зберігатися тривалий час, атрактивність, комунікативність, експресивність, належність до унікальних або типових предметів тощо, тобто визначити музейну цінність предмета, колекції, як загальну, так і окремих її предметів. Це відбивається в паспорті предмета. Перелічені аспекти важливі для визначення норм режиму зберігання та системи зберігання, вибору методів консервації й реставрації, вирішення питань про можливість екс-

понування предметів, підготовки їх до публікації й експонування. Крім того, дослідження музейних предметів і колекцій визначають музейну дослідницьку політику музеїв.

Висновки. Вивчення музейних предметів (колекцій, зібрань) має важливе значення для комплектування та обліку музейних фондів, реалізації експозиційної роботи, розвитку науково-дослідницької діяльності музеїв. Дослідження в музеї дозволяють визначити місце всіх складових музейного зібрання в системі профільної наукової дисципліни (галузі культури, суспільного виробництва тощо). Це відображається у створюваних музеєм путівниках, каталогах, описах, довідниках, інформаційних довідках, наукових статтях і монографіях. Результати наукових досліджень у музеї перетворюються на виставки й експозиції.

Перспективи подальших досліджень. У наступних публікаціях розглянемо проблеми наукового описання артефактів різних історичних періодів.

Список посилань

- Блок, М. (1986). *Апология истории, или Ремесло историка*. Москва: Наука.
- Ковешникова, Е. А. (2010). Музейный экспонат как информационный текст межкультурной коммуникации. *Вестник КемГУКИ*, 13, 115–125.
- Родионова, Д. Д., Реховская, Т. А. (2015). Современные подходы к музейному источниковедению. *Вестник КемГУКИ*, 32, 54–57.
- Самарина, Н. Г. (2011). Источниковедческие исследования в исторических и историко-краеведческих музеях. *Вопросы музеологии*, 2 (4), 185–195.
- Хмельницкая, И. Б. (2013). О роли музейного источниковедения и вещественных источников в научном познании, или о традициях подготовки музейных специалистов в МГУКИ. *Вестник МГКИ*, 2 (52), 190–197.

References

- Blok, M. (1986). *The Apology of History, or the Craft of the Historian*. Moscow: Nauka. [In Russian].
- Koveshnikova, E. A. (2010). Museum exhibit as an information text of intercultural communication. *Bulletin of Kemerovo State Institute of Culture*, 13, 115–125. [In Russian].
- Rodionova, D. D., Rekhovskaya, T. A. (2015). Modern approaches to the museum source. *Bulletin of Kemerovo State Institute of Culture*, 32, 54–57. [In Russian].
- Samarin, N. G. (2011). Source studies in historical and local history museums. *Issues of museology*, 2 (4), 185–195. [In Russian].
- Khmel'nitskaya, I. B. (2013). On the role of museum source studies and material sources in scientific knowledge or on the traditions of preparing museum specialists in Moscow State Institute of Culture. *Bulletin of Moscow Gubernian College of Art*, 2 (52), 190–197. [In Russian].

Надійшла до редколегії 20.03.2019 р.